

zuzenak? Or ere badago zerbait argitu bearra, bakoitzak nai duen bezela jartzen baitu (1).

Besterik gabe, barka eskatuaz, agurtzen zaitu biotzez.

Jose Luis Lizundia Azkondo.

ILLEN IZENAK

Euskaltzaindiak, bere azken batzarrean, illen izenei buruz txosten bat ekartzeko agindu zuan. Izen oiek, bakoitzak bere modura jartzen omen ditu, eta, jakiña, ortik naaspil aundia sortzen da. Txosten ori izango litzake, ba, ea illen izenetan batasun pixka bat jarri ote diteken ikusteko. Asmo onekin paratu det nere lantxo au.

Euskaltzaindiari, kanpotik etorri zitzaion ortarako bultza. Abadiño-ko Lizundia jaunak idatzi zigun, batasunaren alde egiten dan baiño lan geixego egin bear dala esanaz. Batasuna itzetan asko aipatzen omen degu, baiña egintzetan ez omen da ikusten. Eta gure artean dagoan anarkia izugarriaren adibide batzuk jartzen zituan. Nik eztut emen orain jaun orren karta, baiña gutxi gorabera onela zion: Artzen dituzu eskuetan iru edo lau egutegi euskerazkoak; illen izenak batek era batera dakarzki, besteak bestera, denak desberdin. Eta gero zer pasatzen da? Jendeak azkenean eztakiala illak nola deitu euskeraz eta erdal itzakin gelditzen dala: Enerua, Febrerua... ta kito. Baiña orren errua geuk daukagu, euskaltzaleok, izen bat eta bakarra beti erabiltzen eztugulako. Bi edo iru izen erabiltzen badira il bakoitzarentzat, erria aspertu egiten da eta batere etzaio gelditzen buruan. Eta okerrago dana: izen berbera erabiltzen bada orain il bat eta gero beste bat izendatzeko, azkenean nola esan bear dan eztakiala gelditzen da. Erderazko izena, berriz, beti bat eta bakarra izanik, eta leku danetan berdin esan oi danez, nagusi ateratzen da.

Au zion gutxi gorabera Lizundia jaunak. Eta arrazoi osoa daukala danok aitortzen dugu.

Ordea, nola zintzarria jarri katuari? Or zeok koska. Gaitz au nola erremediatu diteke? Batzuek uste dute nunbait Euskaltzaindiak edikto

(1) Azkenengo puntu oni Euskaltzaindiak beste karta batekin erantzun zion. Forma zuzenak **deutsat**, **deust**, **deutso** eta orrelakoak dirala jakinerazi zuen. (A. I.)

edo ukase gogor bat eman bear lukela eta bere agindua austen duten guztiak kartzelan sartu; baiña Euskaltzaindiak ez izan olako aginterik; euskaltzain gizarajook ez tugu orrelako asmo beltzik inorenaganako. Gaiñera, gaur eguneon, gure literatura dagoan adinean, ezta posible erabateko batasun edo berdintasun osoa gauza denetan lortzea. Ori argi eta garbi aitortu bearra dago. Ala ere puntu nagusi batzuetan ortara jotzea edo al dan neurrian urbiltzea komeni zaigula, ta komeni ezezik, il edo biziko eginbearra dugula, ori ere danok ikusten dugu.

Illen izenetan, bada, ez ote diteke batasun pixka bat jarri, egutegi, illeroko, ta esku artean dabiltzan aldizkari eta paperetan? Beintzat Euskalerrri osorako egiten diranetan? Auzi au aztertzeraz dator nere txostena.

Gabon-inguruan guzcion eskuetara eldu oi dira egutegi berriak. Beraz, Gabon-aldirako egokia da gaia, Gabon-usaiekoea ere esango nuke.

Gure aurretik euskeraren kezka beren errailetan sentitu dutenak ea gai oni buruz zerbait esan duten ikustea beti jakingarri baita, irauli ditut "Euskera" agerkariaren tomo zaar batzuk. Ain zuzen, Durangon 1921 gn. urtean Belaustegigoitia tar Perderikak egindako lan mamitsu bat aurkitu dut. *Euskera III (1922), 1 z., 103-113*. Euskeraren batasunaz ari da, gure mintzoak etorkizunik izango badu, batasun ori nai-ta-naiezkoa zaigula, alperriko desberdintasunak kanpora bota bear ditugula t. a. Eta gu orain, ikutzeraz goazen gai au ere, illen izenak, iragaitzaz bada ere, aipatzen du. Ara zer dion:

"Zenbat eta sarriago gauza bat bardin entzun, ikusi, irakurri, esan, errazago ikasten dala. Oroimenaren lege bat da. Era ezbardin guztietara or, emen, an entzuten ditugun euskel-itz gizagaxoak erderaren abots berdiñak ixildu ta aitzu-erazoten ditu. Bat burura sartu zaigula, beste bat urten; errazago itz bat ikasi, oroitu; bi, lau, bost baño: gure txikitatsunaren beste lege bat da. (Ibeltza-Urtarrilla, Otsailla-Zezeilla & ginituen atzo; Enerue, Febrerue & gaur; Bizkavan beintzat, iztegi berezi geyena galtzen dau erriak.)

Bardindu gabe, euskera txirôtu ta zikinduten da; euskerearen alde egin leiken lenengo lana bardintzekoa da; au gabe, garbizale ta aberastatsun-zaleak egiten dituen guztia, alperriko ta kaltegiña. Euskelgi berri bat edo batzuk egiñik, euskerea zaildu ta gorrotagarri egingo dute."

Jaunak, urte asko pasatu dira —berrogei— itz zuur oiek esan zira-netik. Utsaren baijan ez ote dira eralgi, gero? Beintzat jaun orrek ain zauri bizian salatzen zituan gaitzak, orain ere lengo lekuan eta leen bezin gordin

daudela aitortu bear da. Damugarri bada ere, au esan bearra zegoan, egia da ta (1).

Txosten au idazteko, begien aurrean izan ditut lau egutegi: bat bizkaitarra, beste bat gipuzkoarra (biak Arantzazun argitaratzen diran oieta-koak), bestea Luzaidekoa (ango Satrustegi apaiz bipillak aterea), eta bestea "Gure Almanaka" deritzana, "Herria" astekariaren ardurapean aterea. Almanaka onen euskera, Laffitek "navarro-labourdin littéraire" bezela bataiatu duena dirudi: Lapurdikoa eta Nafarroa Beherekoa nahasiz egiña. Luzaidekoak angoa darabil, eta, dakigunez, iri artan Nafarroa Behereko euskera egiten dute. Izan ere, izenik geienetan bat datoz Luzaideko egutegia eta Gure Almanaka.

Eta orain beste kontu bat, ajolarik aundiena duena. Zein izen autatu bear dan jakiteko, nun dugu metroa, kriterioa? Kriterio zuzen bat euki ezik, lehen baiño okerrago jarriko ditugu gauzak. Itz-autatze ori ze kriteriokin egin bear dugu ba? Nere ustez, au argi ta garbi dago. Kontu ontan izan diteken kriterio zuzen bakarra, onako au da: euskeran sus-traituen ta zabalduen dagoan itza, ura artu, ari eutsi, ari lagundu, ura indartu ta sendo finkatu. Au da bide zuzena. Bestela eztugu deus egiten. Garbikeria dala, etimologia dala ta eztala, zenbat alperriko lan eztugun egin! Ta alperrikoak balira! Belaustegi jaunak arestian esan digu: "Alperriko ta kaltegiñak". Askotan euskal itz jatorrai geu ibilli gera gerra egiten, indarra kentzen, gauzak obetzeko kontuan noski, baiña zer irabazi dugu? Naaspilla gero ta aundiagoa egin, euskal itzen indarra gutxitu eta orrela erderari lagundu, euskera gaxoa errazago irentsi dezan. Irizpideak zuzendu bear aundia dugu euskalzaleok. Ori egiten eztugun bitartean, ez gera bide onean sartuko.

Eta onekin asi gaitezen bana-banaka il bakoitzaren izenak aztertzen eta zein autatu bearko litzaken ikusten.

ENERO. Gipuzkoako egutegiak *Ilbeltza* dio. Bizkaikoak *Urtarrilla*. Luzaidekoak *Urtarrilla*. Gure Almanakak ere *Urtarrilla*. Beraz Gipuzkoa

(1) Belaustegi jaunak dion au, egia utsa besterik ezta. Nik egin dut proba Arantzazuko auzoan, eta berak dion bezela gertatu zait. Zaarrak bai, ba-dakiz-kite euskerazko illen izenak, baiña gazteak, eta ain gazte eztiranak ere, eztakiz-kite, eta erderazkoekin baliatzen dira: Junioa, Julioa ta abar. Egun auetan sasoi oneko gizon bati galdetu diot, eta ara zer erantzun didan: «Izen oiek guk eztakigu, zaarrak bai ba.dakite, gu beti erderazkoekin konponketan gera...» Gero zaar bati galdetu nion, eta arK bai beriala bota zizkidan amabi izenak, Arantzazuko alde artan esan izan diran bezela. Ona emen: *Ilbeltza*, *Oisaila*, *Martixa*, *Apirilla*, *Mariatza*, *Bagilla*, *Garagarilla*; *Aguztua*, *Agorra*, *Urrixa*, *Zemendixa*, *Abendua*. Ikusten danez, batzuk Bizkaiko modura, beste batzuk Gipuzkoako erara.

da emen itz zabalduenetik urruti dabillena. Itz bat eta bakarra danontzat autatu nai izatekotan, *Urtarrilla* bearko litzake artu. Gogoan daukat Luzaideko apaiz Satrustegirekin bein gertatu zitzaidana. Gezaltzako aitona zaarra ezagutzera eraman nuan. Aren etxeko sukaldean Arantzazuko egutegia zegoan ormatik zintzilika, eta bertan *Urtarrilla* ikusi zuanean asi zitzaidan zorionak ematen: Ori bai egin duzuela ondo —esan zidan— gure aldeko itz ori batasunaren amorioagatik sartu... Nik orduan esan nion egutegi ura bizkaitarra zala eta izen ori Bizkaiko aldean esaten zala. —Nola diteke ori? Naparroako eta mugaz beste aldeko itz berbera Bizkaian ere berdintsu esan, eta bitartean dagoen Gipuzkoan ez? —Ba, beste gauza askotan ere gertatzen da ala...

FEBRERO. Bizkaitarrak *Zezeilla*, Gipuzkoarrak *Otsaia*, Luzaidekoak ere *Otsaia*, Gure Almanakak *Otsaia*. Xuberotarrak uste dut *Barantalla* esaten dutela. Emen, berriz, batasunera jo nai badugu, *Otsaia* artu bear litzakela dirudi.

MARZO. Gipuzkoarrak *Epailla* dakar. Bizkaitarrak *Martia*, Luzaidekoak *Martxoa*, Gure Almanakak ere *Martxoa*. Gipuzkoarren *Epail* ori Iturriagaren Jolasetan agiri da (Ikus XX gn. Jolasa). Ezta ba garbikeriz oraintsu asmatutako izen berriren bat, baiña Gipuzkoan bertan, euskaldun jendearen artean, askozaz zabalduago ta ezagunagoa da *Martxoa*, beste aldean bezala. Beraz au artu bear genduke nere ustez, oni eman bear litzaioke indarra.

ABRIL. Emen ere ba ditugu istilluak. Egutegi gipuzkoarrak eta bizkaitarrak, bi-biak dakarte *Jorrailla*, Luzaidekoak ere berdin dio: *Jorrailla*. Gure Almanakak *Apirila*. Baiña zein da jatorra, errikoa, alegia? *Apirila*, noski. *Jorrailla* ere, Azkueren iztegiak dionez, Naparroako erriska txikiren batean jaso izan da, Esteribarren; eta garbiagoa dalakotan zabaldu nai izan dute idazle batzuek, baiña zabaldurik dagoenaren kaltetan, beraz batasunaren kaltetan. *Apirila* da ba il onen izen arrunta, jatorra, Euskal-herri osokoa.

MAYO. Nere egutegi gipuzkoarrak *Lorailla* dakar; izen poetikoa, baiña eztut uste errikoa danik. Bizkaitarrak *Maiatza*, Luzaidekoak *Maiatza*, Gure Almanakak ere *Maiatza*. *Orrilla* ere idazleen artean zerbait zabaldurik dago. *Maiatzari* alako erdal usaia dariolako-edo, beste oek sartu nai izan dira, baiña orrekin egiñik zegoen batasuna desegin eta naaspilla geitu besterik ezta egin. *Maiatza* da dudarik gabe il onen izen euskalduna.

JUNIO. Nere lau egutegiak danak daukate izen diferentea. Gipuzkoakoak *Garagarrilla*, Bizkaikoak *Bagilla*, Luzaidekoak *Ekaina*, Gure Al-

manakak *Errearoa*. *Erakaro* edo *Erayero* ere erabiltzen du Duvoisinek Iturriagaren Jolasak lapurdieraz jartzean (XIX gn. Jolasa). Inchauspek, berriz, liburu ori berori xuberotarrez ipintzean, *Arramayatza* dio. *Beraz*, denak izen diferenteak. Eta naaspil aundiagoa sortzeko dana oraindik, *Garagarrilla* Gipuzkoan "Junio" da, eta itz orrek berorrek Bizkaian "Julio" esan nai du. *Beraz*, zein autatu izen guzti oetatik? Nik eztakit. *Ekaina* (eguzkia gain dagoen illa) uste dut oso zabaldurik dagoela beste aldean. Nai ba duzue, artu zitekean itz ori; edo bestela Gipuzkoako *Garagarrilla*, baiña "Junio" adierazteko bakar-bakarrik erabilliaz.

JULIO. Egutegi gipuzkoarrak *Uzta* dio. Bizkaitarrak *Garagarrilla*, Luzaidekoak *Uztailla*, Gure Almanakak *Uztailla*. Iturriagak ere *Uztailla* dakar (XIX gn. Jolasa). *Uztail* oni emango nioke nik leen-tokia, bukaerako *-il* ori gordeaz.

AGOSTO. Gipuzkoarrak *Dagonilla* dakar. Bizkaitarrak, *Agostua*. Luzaidekoak *Agorrila*, Gure Almanakak *Agorrila*. Emen ere ez naiz egiteko gabe, Axularrek esango luken bezala. *Dagonil* orrek ze sustrai dauka? "Refranes y Sentencias"-en agiri omen da *Dagenil* illun bat, guztiz aaztua zegoena. Arkaismu ori zabaldu nai izan da, ba, eta ori ere ez zegoen-zegoenean artuaz, aldatuaz baizik: *Dagenil*, *Dagonil* biurtuaz. Baiña il onen erriko itza, alde ontan beintzat, *Aguztua* da. Arantzazuko kanta zaarretan ba-da bat, politenetakoa eta irudiz zaarrenetakoa, bertso onekin asten dana:

Agustuaren amabostgarren
Jesus Maria goizian
Birjiña Amaren debotatxo bat
Arantzazura zijoan...

Beraz, gorago jarritako kriterioaren araura jokatu bear badugu, zein eman bear zaio eskubidea? *Aguztuari*, noski. Beste aldekoek *Agorrñil* esaten dute, baiña gero dator "Septiembre", ta oni gipuzkoarrak *Agorra* deitzen diote, beraz leen *Garagarrillarekin* ikusi dugun naaspilla gertatzen da emen ere. Zer egin bada? *Dagonilla* kanpora bota eta *Aguztua* artu; edo bestela mugaz bestaldeko *Agorrñil* artu danok, baiña orduan "Septiembre"-ri ez litzaioke geiago *Agorra* esan bear.

SEPTIEMBRE. Emen gipuzkoarrak *Agorra* dio, bizkaitarrak *Irailla*, Luzaidekoak *Buruila*. Gure Almanakak ere *Buruila*. Azkuek dionez. *Urri lenengo* ere deitzen diote leku batzuetan il oni (Ikus iztegia: *Urri* itzean). Bizkaitarren *Irailla* ez ote litzake egokiena, naaspil guztiak kentzeko?

Baiña gipuzkoarrentzat ezta ain ulerterreza, beste guztiak “ira” edo “iratzte” deitzen duten landarea, Gipuzkoan “garoa” baita. Ziñez, ezta ez gauza erraza danok nai genuen batasun ori egitea.

OCTUBRE. Gipuzkoarrak *Urrilla*, Bizkaitarrak *Urria*, Luzaidekoak *Urria*, Gure Almanakak *Urria*. Beraz, *Urri* da emen nagusi ta beroni eman bear zaio txapela. Beste forma ori, *Urril*, eztakit nik nola sortu dan, analogiaren indarrez seguruasko. Gernikan famatuak dira *Urriko* astelenak. *Urri* “escaso”, da, ba, “Octubre”-ren euskal izen jatorra. *Urriaro* ere esaten omen zaio udazkenari Naparroako zenbait lekutan (ikus Azkueren iztegia), *urri*-aran, *urri*-belar... beti *Urri*.

NOVIEMBRE. Bizkaitarrak *Zemendia*, Gipuzkoarrak *Azaroa*; Luzaidekoak, *Azaroa*, Gure Almanakak *Hazila*. Azkuek bere iztegian dakarren edadura benetazkoa bada, *Azaroak* du emen eskubidea (Gipuzkoa, Laburdi eta bi Nafarroetan zabaldurik baitago). Zenbait tokitan *abendutxiki* edo *len-abendua* ere esaten omen zaio il oni. Gorostiaga jaunak argitu digu oitura onen sustraia (*Euskera*, 1960, 317).

DICIEMBRE. Nere lau egutegiak bein edo bein bat datoz, jaunak. Laurak dakarte itz bat: *Abendua*. Gorde dezagun, bada, maitekiro. Badakit *Lotazilla* ere erabilli izan dala, eztakit nundik aterea; *Gabonilla* ere ikusi izan dut noizbait. *Abendua* latinezko “Adventu”-tik datorrelako-edo, beste oiek sartu nai izan dira, baiña ori txorakeria da ta euskeraren kalterakoa.

Ikusten duzue, jaunak, istillu auek konpontzea ez tala batere erraza. Erriak berak illak izendatzeko dituen izenak ugari dira, eta izen berbera toki batean il bati eta bestean beste bati eman oi zaio. Eta ori gutxi balitz, gerok ere, idazleok esan nai dut, berriak asmatu ditugu, garbikeriak bultzatza eginda, eta orrela, jakiña, leen bi Aita Santu bazeuden Elizan, gerok sartu izan dugu irugarrena, eta gauzak zeuden baiño okerrago jarri izan ditugu. Seguru nago, gaiñera, ezditudala txosten ontan izen guztiak aipatu. Ugaritasun au aberastasuna irudituko zaio baten bati. Aberastasuna, bai, baiña aberastasun kaltegarria, diot nik.

Orain, dialektuetako izen berezi eta jatorrak ezetsi gabe, Euskaltzaindiak nai balitu illen izenak finkatu eta Euskalherri osorako zein diren gomendagarrienak adierazi, nik onako lerrokada au eskeiñiko nioke:

Urtarril “Enero”, *Otsail* “Febrero”, *Martxo* “Marzo”, *Apiril* “Abril”, *Maiatza* “Mayo”, “Junio”-rako eztakit zein autatu: *Ekain?* *Bagil?* *Gara-*

garril?, *Uztail* "Julio", *Aguztu* (edo *Agorril?*) "Agosto", *Irail* "Septiembre", *Urri* "Octubre", *Azaro* "Noviembre", *Abendu* "Diciembre".

Euskaltzaindiak ikus beza.

19-12-1961.

Fr. LUIS VILLASANTE, O. F. M.

Bukatzen duenean batera itz egiten dute eta ezta ondo ulertzen. **Gaztelu-k** zerbait dio beste boz batzuk ere entzuten dirala eta **L. Mitxelena-k** erantzuten dio: geien erabiltzen diran euskal itzak.

Gaztelu: Ba emendik berreun urtera uste det erdera egingo degula.

A. Irigoyen: Erabiltzen diranak eta erabili izan diranak. (Boz asko batera entzuten dira).

L. Mitxelena-k ordena piska bat jarri nai du: **Parkatu**, baiña ezkera asiko denak eztabaidan elkarrekin. (Boz asko entzuten dira).

L. Mitxelena: Orain aztertzen ari geran auzia da **Aita Villasante-k** irakurri duela **Euskaltzaindian** egin litekean illeekiko gauza bat. **Aita Villasante-k** or agertu du bere iritzia. Neri iruditzen zait iritzil ortaz mintzatzen ari gerala.

Gaztelu mintzatzen da zerbaitez beste boz asko ere entzuten dirala batera.

L. Mitxelena: Emen auzia da zein diran erabili bear lirakean illen euskal itzak.

Gaztelu: Bear lirakean?

L. Mitxelena: Bai, ori da, bear lirakeanak. Egin duten galdera ori da. Ori da auzia. Nik nere aldetik esan bear dut ni leku askotan euskaldunekin mintzatu naizela eta leku askotako euskaldunek, euskera ia gal zorian dagoen lekuetakoak ere, neri illen euskal izenak eman dizkidatela. Ori da egia. (Batera bozak.)

Gaztelu: Zarrak.

A. Irigoyen: Ni eznaiz zarra ta nik euskal izenak ikasi nituen umetan. **Urteile, seselle, martie, aprile, maietza, bagile, garagarrile, agustue, urri lelengoa, urri bigarrena, semendie eta abendue. Urrietan** ere esaten da **urri lelengoa** eta **urri bigarrena** biak adierazteko. **Arratia-ko Villaro-n** onela esaten dituzte baserritarrak.

F. Loidi: Probintzi geienetan erabiltzen diran itzak, itz oiel sarrera ematea ere ondo iruditzen zait, baiña uste det kriterio ja torrena dala izen errikoiak baldin badaude, nai toki gutxiagotan esanak izan, nai toki gutxiagotan erabiltzen diranak izan, erri-